

MOLNÁR GÁL PÉTER

A revizor Moszkvában

A szobor-Gogol

Két Gogol-szobor van Moszkvában. Egy igazi meg egy új. Vagy húsz esztendeje a Gorkij utcában áll az új: egy büszke, diadalmas, klasszikus bronzban. A régi helyére került ez az új Gogol, ahogy arról Ilja Ehrenburg is beszámol emlékirataiban. A másik Gogol most a Gogol bulvár egyik eldugott, beugró kertecskéjében lombok mögé rejtetten, házaktól körülkeretezett udvaron húzódik meg. A szomszéd házban halt meg az író: ez indokolja, hogy itt álljon a szobor, nem pedig másutt. Rendkívül szomorú és borúlátó szobor ez.

Ahányszor Moszkvában járok, mindig meglátogatom ezt a Gogolt.

Most ez az igazi Gogol jelenik meg a moszkvai Szatíra Színház színpadán. (Mint később látni fogjuk: életnagyságban is, nemcsak szellemében.)

A revizor a Kis Színházban

A színházi sors kicsoda kifürkészhető játéka, hogy egymás után két *Revizort* is láthattam, mégpedig mind a kettőt olyan rendezőtől, aki Mejerhold keze alatt szolgált. Plucsek játszott - ha kicsi szerepet is - Mejerhold nevezetes 1926-os *Revizor*ában; Iljinszkij pedig egyik vezető színésze volt a nagy rendezőnek, és most abban a Kis Színházban dolgozik, ahol Mejerhold Csackija - Carjov - az igazgató. Plucsek semmit sem másolt, mégis mindent előörkölt Mejerholdtól; Iljinszkij felett pedig nyomtalanul múltak el a nagyszerű kísérleti évek.

A Kis Színház előtti bronzszéken Osztrovszkij terpeszkedik. Házának lépcsőházában pedig Gogol áll, gipszkabátban, és derűsen mosolyog, nyilvánvalóan azért, hogy a színházlátogató iskolásgyermekek meg ne riadjanak tőle túlságosan. Itt játszott *Revizor*ában semmi ijesztő vonás nincs. Kedves és derűs, mint karácsonyi matinén a *Diótörő* balett.

Tudvalevő, hogy *A revizor* első változatát 1836. április 19-én a pétervári Alekszandrinszkij Színházban mutatták be, és Moszkvában a következő hónap 25. napján a Kis Színház tűzte műsorára, ahol Scsepkin játszotta a Polgármestert, D. Lenszkij pedig Hlesztakovot. Itt,

Osztrovszkij házában még féltékenyebben őrzik a klasszikus játékhagyományokat, mint a Művész Színházban, és állandó műsordarabjuk Gogol remekműve.

Meglepő módon ebben a muzeális intézményben sincs leeresztve a függöny, csupán egy színtelen kortina takarja a színpadot, és előtte egy hatalmas, szinte az egész színpadnyílás magasáig érő keretes tükör. Ez az a bizonyos: „Mit nevettek, magatokon nevettek”-tükör.

Jobb- és baloldalt ívlámpák, katonai őrbódék. A tükör felfut a zsinórpadról, és édeskés zenére őrségváltás kezdődik meg, ugyancsak a Diótörőből. A Polgármester szobájában azután falusias komótosággal folyik a játék. Rosszul megfestett múlt századi díszletek között üresen ücsörögnek az urak, és a Polgármester tempós ráéréssel nyilatkozzat.

Ha Plucsek *Revizor*ában megfiatalították valamennyi szerepet, itt épp az ellenkezője látható a színpadon: minden szerepet megöregítettek. Piros és fekete, sárga álhajak alatt pozsgásra pingált ráncos arcok láthatók, rosszul ragasztott műorrok, eltűzött és semmire sem jellemző vígjátékias maszkok. Egy rossz rendező vidéki előadásában eljátszott *Liliumfira* emlékeztet mindez.

Az első felvonás zseniális expozíciójából semmit sem játszanak el. Drámai feszültséget csupán az okoz, hogy behoznak a színpadra egy tálca teát, és hosszasan figyelhetjük, ki égeti meg a poharakkal az ujját és ki nem, ki nyúl fülcimpájához, hogy enyhítse fájdalmát. Ljapkin-Tyapkin forrón issza italát, sokáig tátogatja is utána a száját, hogy lehüljön szájpadról.

Az első felvonás tehát a teaté.

Iljinszkijnél teát isznak, nem pedig szeszeket. Ez szelíd bácsikák szobája, ezek nem vérmes emberek, a sok ingyen-hús evésétől. Plucseknél ez a jelenet még árulkodik az előző esti tivornyázásról, az abrosz azért olyan félig lecsúszott, és minden szereplő kezeügyében van folyton a pálínkás butykos. *A revizor* urai szeszivó népség, nem pedig jámbor gyülekezet.

A második felvonás, amit egy teljes óra alatt játszanak el, a fogadó jelenet. Itt is pótlékfeszültségekkel kísérlik meg mulatságossá tenni az előadást: Oszip keféjével svábbogarakat csap agyon a falon, és nyomukat, hullájukat lesöpri Hlesztakov párnájáról. Az elvághatatlan húst Hlesztakov hosszú magánjelenetben próbálja meg elrágni. Szemei ki-

fordulnak. Nem kap levegőt. Lábaival támaszt keres az asztal alatt. Még fel is áll, hogy lendületet vegyen az evés nagy feladatához. A jelenetben pedig nem az a mulatságos (és Plucsek ezért csak átsiklik rajta), hogy a hús rágós, hanem az, hogy Hlesztakov mennyire kiéhezett. Ezt viszont a Kis Színházban egyáltalán nem játsszák el.

Így siklanak át a legfontosabb, leglényegesebb drámai részekre, és játsszák el a komédia helyett a klasszikus sablonokat, a nemzedékről nemzedékre örökített színészi fogásokat, amelyek a hosszas használatban tartalmatlaná koptak.

Aki éjjeliszekrényben született

Valentyin Plucsek színiiskolás volt, amikor Mejerhold *A revizort* próbálta. A balett-teremben a rúdnál álltak, míg az alattuk levő emeleten folytak a próbák. Mejerholdnak az egyik jelenethez szüksége volt egy fiatalemberre, és föl-küldte a segédrendezőjét, válasszanak a színiiskolások közül. Plucsek a rúdgyakorlatokat végezte éppen. Vézna volt, kistermetű, és hatalmas bozontos hajú. Ot választották. Menten felöltözött, és ment egy emelettel lejjebb, hogy máris részt vegyen a próbán.

Arról a jelenetről volt szó - Vszevolod Mejerhold kompozíciós leleményéről -, amikor Anna Andrejevna, a polgármesternének, képzeletbeli tisztak udvarolnak, és a színpad minden nyílásából újabb és újabb nyalka, egyenruhás fiatalember bújik elő. A jelenet csúcspontjaként egy éjjeliszekrényeszerű kicsiny rekeszből rugósbabuként kipattant egy pinduri tisztecske, és fölroplott a magasba. Ez volt Plucsek szerepe. És ez volt Plucsek első sikere is.

Valentyin Plucsek Mejerhold színpadán egy éjjeliszekrényből kipattanva született meg.

A revizor a Szatíra Színházban

Amikor a Szatíra Színház hatalmas amfiteátrumának elejét homorúan fedő könnyű függöny szétfut: szuroksötét a színpad. Hátral hasadékszerű nyílás tárul, benne fiatal, szomorú arc jelenik meg; egy fiatalemberé, aki kezében gyertyát tart, és a reménytelen sötétben az egyetlen fény sugarat bocsátja a színpadra.

Siklani kezdenek a díszletfalak és rohangászni a szereplők; eszeveszett és fejvesztett, de balettszerű rendbe komponált hajkurászás indul. Valamennyi szereplő, a járásbíró, az orvos, a szolgák,

Gyerzsimorda vezetésével a csendőrök futkosnak, miközben harsog J. Bucko muzsikája. Hirtelen véget ér a dinamikus némajáték, és a polgármester házának szalonjában vagyunk, ahová odakérette a vidéki uraságokat, bejelenteni: revizor érkezett.

Kétoldalt öt-öt klasszikus, sima oszlop ível hátra a színpad mélye felé. Kellemes, vidékies, 19. századot lehelnek Levental oszlopai, felettük rajzosan maszatos túmpanon fele látszik elmosódottan, jelezve *a ház* tetőzetét, amely azonban a levegőben áll. Már nincs egyben az épület, mert nem biztosak az alapok.

Irtóztatóan nagy ebédlőasztal terpeszkedik a színpad közepén. A szalonnagarnitúra nehézkes masszivitással utánozza a rokokót. Gazdag ez a szalon, hiszen a polgármester kényúr a szemétdombján, és valószínűleg erősen kihasználja helyzetét, de a berendezés mégis rossz ízlésű és durva. Csakúgy a ruhák is, amelyek barnás és szürkés színekben unatkoznak rossz szabásukkal. Túlságosan bő vagy túlon túl szűk kinőtt frakkok és nadrágok láthatók az urakon. Csak Dobcsinszkij és Bobcsinszkij, a két földbirtokos ad megjelenésének eleganciájára; kürtőkalapjuk kifogástalanul csillog, és ruhájuk is a pétervári divatot követi, de mintha házivarrónóval csináltatták volna, nem mentes a vidékies ízléstelenségtől, a rosszul párosított színek zavarától.

A jelmezek itt valóban ruhák. A vidékiességet nem komikus elemként alkalmazza a rendező és a két jelmeztervezőnő (Belozerszkaja és Putyáseva), hanem jellemfestő drámai erővel. Nem a túlhangsúlyozott provincialitás parodisztikussága jellemez, hanem a nehezebb és művészebb megoldás: a magát *leplezni* kívánó vidékiesség.

Nem túloznak: jellemeznek a ruhák.

A maszkok sem a ragasztott orrok és túlpirosított pofák belépéskor nevetésre kényszerítő, üvöltő komikumát hordozzák. Minden arc és szereplő realisztikus, szinte túlrészletezetten, hogy annál képzelenebb legyen létezésük egy nem valószínű környezetben.

Hlesztakov szinte kifogástalanul elegáns, csupán nyűtt cipője árulkodik róla, hogy erre már nem futotta. Es honnan is volna Szkvoznik-Dmuhánovszkijéknak annyi életismerete, hogy felismerjék az igazi eleganciát. Hlesztakov frakkjának kabátja csillogó anyagból készült, borszerűen feszül felsőtestére, lepkeszárnyak színes hímporaként,

mintha azt mondanák a jelmeztervezők: ez a Hlesztakov nem valószínű személy, angyalnak látják a városka büntudattól fuldokló lakói.

Mert angyalát lát mindenki Hlesztakovban. A megváltás angyalát.

A jó Revizor-előadások sosem érik be azzal, hogy egy mulatságos klasszikust elevenítsenek meg, hanem kísérletet tesznek a mélyebb jelentés felszínre hozására is. Mindezek *A revizorban* a végső büntetést mutatják fel rendszerint. Itt mindenkit utolér büntetése, nem lehet olyan eldugott alatomossága, olyan leplezett rossztulajdonsága, titkolt aljassága, amiért ne kellene egyszer felelnie az Igazi Revizor előtt. Gogol szándéka szerint ez a revizor nem jelenik meg a színpadon, nem valószínű személy: magasabb ítélőszék küldötte ő, aki mérlegeli a jót és a rosszat, és mindenkit érdeme szerint ítél meg.

Az ítélet nem hiányzik a Szatíra Színház előadásából sem.

A pusztító angyal mindvégig ott leselkedik a püpos írnok személyében, aki fekete bársonyruhában és egészségtelenül fehér arccal járkal, homlokába hullik hajfürtje, és irattartójában ott van mindenkinek az irata, némán ott áll minden ajtórésben: mindent lát és hall, hogy feljegyezhesse minden feledésre szánt cselekedetet és szót egy végelszámolás számára. Ebben az előadásban azonban ott van mindvégig ellentéte is: a vágyakat beteljesítő jóságos és jutalmazó hazug angyal: Hlesztakov.

Hlesztakov betoppánásakor a dráma valamennyi szereplőjéről kiderül, mennyire boldogtalan, vágyakat dédelget magában, hogy elvágódik környezetéből, szeretné, ha megváltozna az élete, mert elégedetlen vele. Anna Andrejevna fiatal szeretőre vágyik és nagyvilági életre a sáros vidék helyett, leánya nem is férjhez szeretne menni, hanem kiszabadulni a durva és közönséges kapcsolatokkal terhes házból, szégyellnivaló apjától és anyjától szeretne megszabadulni, és talán egy olyan világban élni, amilyenekről az általa olvasott regények fecsegnek. A polgármester teljhatalmat szeretne, biztosítékot arra, hogy visszaéléseit a legmagasabb helyről helyeslik; szolgálati előmenetelt szeretne, minél korábbi és hatalmasabb ugrást a számárlétrán.

Ahogy Dobcsinszkij beszámol a hölgyeknek a fogadóba érkezett álrevizor külsejéről, és kiejti azt *a szót*, hogy *fiatalember*: elégedett mosoly terül szét arcán,

mintha azt mondaná: nemcsak előkelő, nemcsak gazdag, okos és nemcsak nagyhatalmú, de még fiatal is. Mindaz, amit ő szeretne magának. Mindaz, amivé mi mind válni szeretnénk: széppé, okossá, gazdaggá, előkelővé, hatalmassá és fiatalá.

A polgármesterék szalmahajú szolgálja úgy buzgólkodik Hlesztakov körül, olyan odaadással kínálja neki a szivaros ládikát *vagy* egy újabb pohár italt, hogy biztosak lehetünk benne: leghőbb vágya egy ilyen fővárosi uraság szolgálatába állni, és vele menni a nagyvilági ragyogásba.

Mindenki akar valamit Hlesztakovtól. És mert terveik vannak vele, hát olyanok hiszik őt, amilyenek látni szeretnék.

Hlesztakovot a környezete teremti meg. Almonként építik fel őt, híres és gazdag urasággá. Mindenki beleteszi Hlesztakovba a maga álmát és addig kényszerítik, amíg azt mondja, amit elvárnak tőle.

A tömegek is megjelennek. Vágyakozva néznek föl arra a fogadói ablakra, ahol a városba érkezett idegen lakik. Gyülekeznek a ház előtt. Később fejkendő asszonyok és egyszerű férfiak templomi zászlókkal, kenyérral és sóval zárandokolnak Hlesztakov elé, ünnepelőbe öltözötten, segítségét kérni a zsarnokoskodó polgármester komiszkodásai ellen. Ez a jelenet más előadásokban unalmas és hosszadalmas. Most a kereskedők küldöttsége, a megcsapatott altiszt özvegye és más kérvényező a hátsó színpadon egy sorban sorakoznak föl; háttal nekünk rendőrök kísérlik meg fenntartani a rendet, de a tömeg mind beljebb nyomakszik a színpadon. Néma, keserű, félelmetes tömeg. Megértjük ebből a jelenetből, hogy a revizor érkezése a legjobb pillanatban következett be, akkora már az elkeseredés szülte elszántság ebben a városban. A kereskedők a fölháborodás és a nekibuzdulás dinamikájával mondják el panaszait. Az egész jelenet izzik a haragtól. Leccsillapíthatatlanul sorolják sérelmeiket, mint akik végre elszánták magukat és föllázdak az önkény ellen.

Mironov

Hlesztakov voltaképpen megszépíti mindnyájuk életét, de csak annyira, hogy lepleződéskor még sötétebb sárba zuhanjanak vissza.

Miközben Hlesztakov boldoggá teszi a többieket - ő is boldoggá válik. Amikor Marija Antonovna karjaiban

hever a pamlagon, s hirtelen megjelenik szolgája, Oszip, jelentvén, hogy a kocsi előállt: az álvizor kábultan bontakozik ki a leány karjaiból, Mironov arcán lát-szik az ébredés szédülete: nem tudja pontosan, hol van. Illetve: nem tudja, innen hová kell mennie, és miért kellene egyáltalán elmennie innen. Lassan tápázkodik fel. Nem is saját elhatározásából, de mert Oszipban van annyi józanság, hogy tudja: lehetetlen végsőkig fokozni a szélhámos-ságot. Hlesztakov búcsúzik, indul kifelé. Mironov arcán látjuk az összeomlás fájalmát. Majdnem sír, amikor el kell hagynia a szalont, és a háttérben szétnyíló falak mögött a kis homokfutóról bánatosan integet az itt-hagyottaknak.

Eljátssza Hlesztakov tragikumát is: ez a fiatalember soha ilyen boldog nem volt még, és soha többé nem lesz hely, ahol ennyire álmai szerint élhetne. A szélhámos élete csúcsától válik most el. Mint álmai csodaligetére, úgy emlékszik majd vissza erre a mocskos kisvárosra.

Ez a búcsú annál megrendítőbb, mert Hlesztakov Mironov alakításában csak lassan tanul bele a szélhámos-ságba.

A fogadóban egy pufók arcú, kerek szemű és cakkos szájú szőke fiatalemberrel találkozunk, aki teli van féltékenységgel. Mardosó éhségében a fakorlából próbál kiharapni egy darabot. Ez a jelentéktelenül helyes fiú lesz a többiek szemében isten bosszúálló angyala, a cár barátja.

A fogadjelenetben a lépcső korlátjára dől, hogy hasát összenyomva, éhségét is elnyomja. Oszip ugyanakkor az asztalra hajol, gazda és szolgája egyforma pózban beszélget egymással, kifejezve e tartással nemcsak éhségük egyformaságát, hanem azt a csípősen bizalmas kapcsolatot is, ami közöttük fennáll.

Oszip kimegy, hátha tud még hitelre ebédet kunyorálni a fogadóstól. Hlesztakov keresztülszökell a színpadon. Fűrge lábait próbálgatja: tud-e még pétérvári módra táncolni. Belép a fogadás legénye: hatalmas termete elzárja a szoba ajtajának nyílását; vörös ingben terpeszkedik az élettől duzzadó, izzadó, ittas és agyon-zabált fiatal férfi, akinek szája beszéd közben rágja még az ebéd utolsó falat-ját. Amikor fogából nagyobb darab húst piszkál ki, Mironov olyan mohó érdeklődéssel szemléli, mintha azzal jóllak-hatna. Amikor pedig a fogadóslegény cvipogni kezd, Mironov Hlesztakovja rémülten hunyja be szeméit, hogy ne hallja a számára borzalmasan irigylésre

méltó hangokat, amelyek hajdani bőséges étkezésekre emlékeztetik. Csodálatos technikájú színész.

Lábai minduntalan ellenpontozzák magatartását. Ha arcának vagy testtartásának már-már el is hinnénk, hogy valóban az, akinek véli, csak lábaira kell néz-nünk, amelyek könnyű és vékony talpú bőrcipőbe bújtatottak, és a talp élére félszegen lépő járása, vagy a tekergő láb-tartás, a gyermekien begömbített láb-szárak azonnal elárulják az izgatott gát-lásosságot, a feszengést.

Amint a „hazudási jelenetben” az el-fogyasztott töméntelen alkohol hatására megszabadul gátlásaitól, lábai egyre me-részebb koreográfiákat írnak le; táncosan bókól, komplementeket vág ki, lebeg a levegőben, szinte repkedve jár, alig érintve a földet. Lábai azonban, ezek a póriás szerszámok, most is bosszút áll-nak gazdájukon: időnként megiramod-nak, és Hlesztakovnak futnia kell (néha éppen egy mondat közepén), és kiszalad a rengeteg ajtóik valamelyikén, hogy a következő pillanatban a színpad ellen-kező oldalán süvitsen be, vagy a rá néma tisztelettel várakozók között széleseben négykézláb kússzék be.

Az egész előadásnak ilyesfajta komé-dia-balett-lebegése van, nemcsak a meg-újuló közjátékok, némajátékok lebegtetik (mint például Anna és Mária át-öltözése az első felvonás végén, amikor a zsinórpadról aláereszkedik egész ruhatáruk, és ők bugyogóra vetkőzött izgalomban dobálják a színes ruhákat, mert szépek és mutatósak kívánnak lenni a vendég előtt), de a díszletelemek is baletteznek. Időnként olyan zűrzavar támad, amikor nemcsak emberek futká-roznak, hanem a falak is: jobbra-balra, balra-jobbra.

Egy vidéki állatkert

Ljapkin-Tyapkin (Avsarov) magas, szí-kár, összesszőke, fiatalos. Kezében gör-csöns szorongat egy kicsiny szíjacskát. Felindulásában néha nyavalyatöréshez hasonló görcs fogja el: úgy érződik, mintha a következő pillanatban kicsiny korbácsával megütné beszélgető part-nerét, még akkor is, ha az éppen a pol-gármester maga. Hlesztakov megvesz-tegetésekor egyszerre feszengően sze-rénykedő és felfortyanóan öntelt, amit azonban leplezni szeretne. Végre sikerül a földre ejtenie a bankjegyeket, ekkor kardot ránt és nyavalyatörősen hadoná-szik a pengével, alig lehet lecsillapítani.

A postamester tenyere állandóan izzad,

de kedveskedve hozzá-hozzányúl mind-ahhoz, akivel éppen beszélget. Azok két-ségbeesetten törlik nedves cseppeit. Zemljanyika maga a kedélyesség, a jovialitás : annál rettenetesebbnek hat, hogy a megnyerő külsín alatt mennyi kapzsi ocsmányság rejtőzik.

Plucsek rendezése nem akar karika-túráktól hemzsegő színpadot, kortár-sainkhoz hasonló, valóságos emberekkel kívánja benépesíteni azt. Egyrészt, hogy rájuk ismerjünk, ha mindennapjainkban találkozunk velük, másrészt mert erő-teljesebb így a hatás, amikor ezek fölött a valóságos emberek fölött billen meg a tetőzet, ahogyan azt Levental játékos díszlete többször is megteszi: úgy bil-lentve félre a tünpanont és a három sík-ban folytatódó szuffita-rendszert, mintha berúgott volna a szereplők körül a világ és minden ferdén állna.

Az orvos

Számomra az előadás legkedvesebb figu-rája Krisztián Ivanovics Hübner, a járási orvos, G. Tuszuzov alakításában. Sötét-kék bársonyöltönyben ücsörög az asztal jobb végén, lábához rakott hatalmas fekete bőrtáskával. Kopasz, pinduri, vénecske. Rövidlátóan pillog szemüvege mögül. Mozdulatlan, néha kezecskéit tör-deli. Semmiből semmit nem ért. Amikor Ljapkin-Tyapkin mellette állva az asz-talnál, dührohámában italt tölt magának, és tovább randalírozik, Hübner - aki semmit sem hall és nem is érti a jelenet hevesességét - minden előzmény nélkül ki-nyúlik halotti dermedtségéből, és kiszá-mítva a pillanatot, amikor a járásbíró nem néz oda, hirtelen elveszi előle a poharát, fölhajtja tartalmát és gyermeki ártatlansággal mered maga elé. Lenyúl a lábánál heverő táskához, kiemel belőle egy sárga kendőcskét, megtörli vele ajkait. Később a postamester hidegen izzadó kezével megérinti az ő arcát is, mimikája továbbra sem mutat indulatot vagy érzést, ismét belenyúl táskájába, kikeres belőle egy vörös kendőcskét, és azzal törli meg az arcát. Ennek a pedáns embernek minden eshetőségre más színű kendőcske dukál, nehogy összezavarod-janak egészségügyi rendszabályai.

Fő jelenete az utolsó felvonásban érke-zik el, amikor tetőpontján van az össze-omlás, mindenkiben meghül a vér, vagy kárörvendően mulat a polgármester póruljártán: váratlanul belép Hübner, derűs mosollyal az ajkán, egy csokor virággal körbe-körbe totyog, jókedvűen és nyájasan gratulálni kíván. Elkergetik

mindenhol, de Hübner egyre jókedűbb, mivel nem fogja fel a helyzet gyászosságát, csak azt látja, hogy a vendégsereg nevet rajta. Mintha életében először valami ízes viccet mesterkedett volna össze, felszabadultan nevet: végre úgy érzi, sikerült bekapcsolódnia a helyi társaság életébe, amit eddig nyelvtudásának hiánya és süketsege megakadályozott.

Vagyis Plucsek előadásában a legkisebb szereplő is megkapja a maga nagyjelenetét, de ez nem szívességtétel a színész számára, hanem a figura tragikumának, tragikomikumának legteljesebb kibontakoztatása.

Így például amikor Zemljanyika ocsmányul felszabadulva pletykálkodik, és ontja a rosszindulatú tudnivalókat barátairól és környezetéről, mindenkiről tudván valami elmarasztalót, és arról beszél például, hogy Bobcsinszkij gyermekei Dobcsinszkijra hasonlítanak, meg is mutatván, milyen orruk van a gyermekeknek; Hlesztakov egy kérdésére, hogy neki van-e gyermeke, megzavarodik, nem tudja, megsértődhet-e, hiszen még sincs annyira jó viszonyban a nagyúrral, tehát dühét későbbre halasztja, amikor azonban legközelebbi mondatában gyermekeiről dicsekszik, és név szerint fel-sorolván őket, az egyiknél önkéntelen mozdulattal megmutatja, milyen a gyermek orra: ugyanazt az előbbi mozdulatot ismétli meg, amivel előbb befeketíteni akarta barátját. Megáll. Megdöbben a felfedezéstől, és reményevesztetten beletörődik felszarvazásába.

Bobcsinszkij arra kéri Hlesztakovot, hogy említse meg a cár előtt: él ebben és ebben a városban egy Pjotr Ivanovics Bobcsinszkij . . . kérésében most az egyszerű nem bohózati tréfa van, nem is a földbirtokos kisszerűségét hivatott kiemelni: Gyerzsavin Bobcsinszkija költészettel, lírával van tele. Egy ember hírt szeretne küldeni magáról, csak akkora híreस्कét, hogy él és létezik. Hogy tudjanak róla. Hogy hallják egyszer a nevét. Es akkor - úgy érzi - nem élt nyomtalanul.

A szerepek fölnagyítása és kiteljesítése okozza, hogy *A revizor* három és félórás előadás. Jóllehet ilyen hosszú előadás elképzelhetetlen, mégsem érződik hosszúnak, mert nagyon tartalmas a színpadra átköltés.

Marija Antonovna szerepe mindig rossz szerepként volt híres, és kedvetlen előadást kapott fiatal színésznőktől. Most T. Ickovics alakításában nagy szereppé

lép elő: jóllehet egyetlen szóval sem mond többet a szövegénél. A színésznek makacs bánattal sóvárog valami elérhetetlen után. Mély bánatban üli végig az előadást, és bár fegyelmezi magát, mégis érezhető, hogy szinte fokként éri minden lelki durvaság. Hlesztakovval együtt maradván, mégis oly vadul veti magát a fiúra és teperi le, majd olyan hirtelen szabadul fel jólneveltsége és magára kényszerített hidegvére alól, hogy szerelmi felindultságában összevissza veri, székkal üti: a szende leány minden visszafojtott erőszakossága felszínre tör.

Korábban hosszan próbálgatja a divatos széken-ülést, amit vagy egy divatlapból, vagy egy arra tévedt vándortársulat prózai primadonnájától lesett el. Ízlelgeti az ócskán teátrális kézmozdulatokat, a kimódoltan kényeskedő üléseket, hogy azután felhasználja csábítási eszközül.

A zene keserédes keringőjével Mahler-szimfóniára emlékeztet, befonja az előadást, a legváratlanabb helyeken szólal meg, mint a vágyak, a sóvárgó igyekezet vezérmotívuma. Másik hangeffektusa az előadásnak, hogy a „félreket” hangszóróból halljuk, miközben megmerevedik a kép, és a beszélő fejére szűkül a fény-sugár. Belső monológga válnak tehát ezek a félretett megjegyzések, és növelik a fantasztikus hatást. Plucsek szerint Gogolt mindig Osztrovszkij-szerűen játszották, vagyis a mi Szigligeti-Csiky hagyományainknak megfelelően. Plucsek most megpróbálta a fantasztikum Gogolát, a bohóctréfa Gogolát és az E.T.A. Hoffmann-szerű Gogolt színpadra állítani.

Utolsó kép

Az utolsó felvonásban Anna Andrejevna és férje az ebédlőasztal mellett ülnek, szentesét ivóeszközök, fonott paraszti butykos, kisüsti lehet benne, mégpedig nyilvánvaló: valamelyik tanyáról hozták be ide, és még át sem töltötték asztali palackba. Hatalmas angol porcelántálban savanyúkáposzta, ebből markol időnként a polgármester.

Anna Andrejevna merev a részegségtől. Férje az első felvonásból ismert szennyes hálóöltözékben, fejét magasban felszegve ül, nemcsak dölyfös: ábrándos is. Az asszony talán elegánsabb, mint valaha. A haja különleges toronyba szedett. Örömeiben itta le magát, vagy hogy élesebben lássa lassan valóra váló ábrándképeit. Vagy talán azért, mert most már megengedheti magának az italozást.

Érkeznek a vendégek. Meg sem moz

dulnak a háziak, továbbra is álmaikon ringatóznak. A hátuk mögött megjelenő vendégek hangja halk, mintha valóban egy álom szereplői beszélnének álmodóikhoz. Lassan persze megmozdul a polgármesteri pár, és részt vesz tétován az eseményekben, de mintha álmukban jelenne meg ez a vendégsereg, hogy szerencsájukban felköszöntse őket.

A szolgálk székeket hoznak. Kissé hajló ívben a rivaldával majdnem párhuzamosan foglalnak helyet a vendégek. Minél távolabb ül valaki a középponttól, annál tárgyilagosabban, annál közönyösebben szemléli házigazdáját. Ebből a rendbe szervezett képből bomlik ki a postamester hírére a tabló, olyan pánik-szerűen, hogy amikor a hatalmas testű Zemljanyikára kerül a sor a levél felolvasásában, figyelmetlenségéből ráül egy kicsiny emberre, de az meg sem nyikkan alatta. Nem szolgáltatékéségből néma, hanem mert minden szereplőt az erősebb inger foglalkoztatja. Nem ér rá akkora jelentéktelenséggel foglalkozni, hogy ül rajta valaki.

A Gogol-szobor

Az előadás legvégén az ámuló csoport mögött kísérteties fényben jelenik meg az igazi Gogol-szobor. Az író szobra természetes nagyságban ül, szomorúan és mindentudóan, mintha a Don Juan kövendége volna, aki váratlanul és rettenetesen betoppan a vacsorára, hogy a kedélyes társaságot elvigye a pokol kénköves fenekére.

A revizor előadásának lényege ebben az utójátékban elevenedik meg: Gogol szobrának megjelenése nem merő tisztelgés a zseniális író előtt, sokkal inkább figyelmeztetés, hogy a tanúk mindent el fognak mondani.

